

Autorka: **Małgorzata Figura**

Filologia polska

Uniwersytet Śląski w Katowicach

SCENARIUSZ LEKCJI

W afrykańskim świecie – dawne i współczesne spojrzenie na głód, choroby i problemy z dostępem do wody pitnej w krajach dotkniętych nierównościami społecznymi (*W pustyni i w puszczy* Henryka Sienkiewicza, *Miasto cierni. Największy obóz dla uchodźców Bena Rawlence’a* i *Wykluczeni* Artura Domsławskiego)¹.

MIEJSCE LEKCJI W CYKLU LEKCYJNYM: lekcja uzupełniająca wiedzę o lekturze oraz wprowadzająca kontekst współczesny

TYP LEKCJI: lekcja uzupełniająca

JEDNOSTKI LEKCYJNE: dwie

KORELACJA Z PRZEDMIOTAMI: historia, wiedza o społeczeństwie, geografia

CELE LEKCJI:

1. Poznawcze:

uczeń:

- zna historię niewolnictwa w XIX-wiecznej Afryce,
- wie, czym są zmiany klimatyczne, skąd się biorą, i jakie są ich skutki,
- zna pojęcie uchodźcy klimatycznego.

2. Kształcące:

uczeń:

- umie wyjaśnić, czym jest reportaż,
- potrafi wskazać wyznaczniki gatunkowe reportażu,

¹ Konspekt powstał pod opieką dr Magdaleny Ochwat.

*The project is co-financed by the Governments of Czechia, Hungary, Poland and Slovakia through Visegrad Grants from International Visegrad Fund. The mission of the fund is to advance ideas for sustainable regional cooperation in Central Europe
This project was made possible through Strategic Grant No. 22020071 from the International Visegrad Fund.*

The V4 Humanities Education for the Climate. Diagnoses – Best Practices – Recommendations [HEC]

- potrafi zanalizować sytuację przedstawioną w utworze,
- potrafi scharakteryzować sytuację bohaterów utworu oraz ustosunkować się do niej,
- umie wskazać w dziele literackim analogie do współczesnej sytuacji dotyczącej zmian klimatycznych i sytuacji uchodźców.

3. Wychowawcze:

uczeń:

- odczuwa empatię wobec osób i zwierząt dotkniętych skutkami zmian klimatu,
- angażuje się w działalność na rzecz ochrony środowiska,
- pragnie pielęgnować potrzebę poszanowania godności i wolności człowieka niezależnie od jego narodowości.

METODY PRACY:

- dyskusja
- pogadanka heurystyczna
- praca grupowa

FORMA PRACY UCZNIÓW:

- praca zbiorowa
- praca w mniejszych grupach

ŚRODKI I POMOCE DYDAKTYCZNE:

- laptop z rzutnikiem i dostępem do Internetu
- prezentacja multimedialna (opcjonalnie)
- wydrukowane tłumaczenie filmiku z YouTube'a
- tablica
- karteczki samoprzylepne
- fragmenty reportaży
- wydrukowane polecenia dla grup

*The project is co-financed by the Governments of Czechia, Hungary, Poland and Slovakia through Visegrad Grants from International Visegrad Fund. The mission of the fund is to advance ideas for sustainable regional cooperation in Central Europe
This project was made possible through Strategic Grant No. 22020071 from the International Visegrad Fund.*

The V4 Humanities Education for the Climate. Diagnoses – Best Practices – Recommendations [HEC]

BIBLIOGRAFIA I NETOGRAFIA:

- Borowska M., Stoecker E., Zielińska H., *Scenariusz 1. Lekarz żywych i martwych*, w: *Szkoła Równości. Temat lekcji: Wszyscy o wszystkim mało wiemy. Scenariusze lekcji z reportażami*, red. Zielińska H., Dymowska M., Warszawa 2016.
- Domosławski A., *Wykluczeni*, Warszawa 2017.
- <http://sienkiewicz.promocjaksiazki.pl/karta/pdy89/> [dostęp: 10.09.2020].
- *Konwencja dotycząca statusu uchodźców*, Genewa, 1951.
- *Nature Is Speaking – Julia Roberts is Mother Nature | Conservation International (CI)*, dostęp w Internecie: <https://www.youtube.com/watch?v=WmVLcj-XKnM> [dostęp: 31.05.2020].
- Ochwat M.: *Klimat – konflikty – migracje. Scenariusze przyszłości*, „Postscriptum Polonistyczne”, nr 2, 2019.
- Polska wersja klipu o dramacie ucieczki w ramach projektu UNHCR 'What They Took With Them', dla którego inspiracją była wystawa fotografii Briana Sokola 'The Most Important Thing', dostęp w Internecie: <https://wyborcza.pl/10,82983,24918822,a-ty-co-bys-zabral-ze-soba-to-pytanie-musialo-zadac-sobie-ponad.html> [dostęp: 31.05.2020].
- Rawlence B., *Miasto cierni. Największy obóz dla uchodźców*, przeł. Kowalski S., Wołowiec 2017.
- Sienkiewicz H.: *W pustyni i w puszczy*, Warszawa 2001.
- *Trailer Punkt Krytyczny. Energia odNowa / The Tipping Point. Energy aNew*, dostęp w Internecie: https://www.youtube.com/watch?v=9eb4GRvgih4&feature=emb_title [dostęp: 31.05.2020].

*The project is co-financed by the Governments of Czechia, Hungary, Poland and Slovakia through Visegrad Grants from International Visegrad Fund. The mission of the fund is to advance ideas for sustainable regional cooperation in Central Europe
This project was made possible through Strategic Grant No. 22020071 from the International Visegrad Fund.*

The V4 Humanities Education for the Climate. Diagnoses – Best Practices – Recommendations [HEC]

Przebieg lekcji

Część pierwsza 15 minut (poruszenie tematu niewolnictwa w XIX-wiecznej Afryce)

Lekcja ta może stanowić część cyklu, dotyczącego *W pustyni i w puszczy* Henryka Sienkiewicza. Ma na celu łączyć literaturę dawną i współczesną, pogłębiać wiedzę historyczną uczniów, a także rozszerzać perspektywę mówienia o Afryce o zmiany klimatyczne oraz idące za nimi migracje klimatyczne. Warto do tej lekcji przygotować prezentację multimedialną.

Przed zajęciami napisz na tablicy słowo: „niewolnik”. Poproś uczniów o podanie skojarzeń z tym hasłem. Skomentuj każdą propozycję uczniów, tak aby wyjaśnić im rzeczywiste znaczenie tego słowa. Następnie odczytaj uczniom informację dotyczącą niewolnictwa w Afryce (zał. 1.) i poproś ich o zanotowanie definicji niewolnika (trzy pierwsze zdania odczytanej informacji).

Następnie przejdź do fragmentu powieści, w którym najsilniej wybrzmiewa sytuacja niewolników w Afryce (zał. 2.). Wypisz na tablicy słowa-klucze: głód, choroby, śmierć, pragnienie. Powiedz uczniom, że pomimo tego, iż współcześnie niewolnictwo w Afryce nie występuje, to do dzisiaj mieszkańcy tegoż kontynentu mierzą się z problemem dostępu do wody pitnej, a na co dzień wielu z nich doświadcza głodu i chorób. Zaznacz, że jest to spowodowane nierównościami społecznymi, które powstały na skutek działań kolonizatorów, a współcześnie może się to pogłębiać za sprawą postępujących zmian klimatu.

Część druga 15 minut (wprowadzenie do rozmowy dotyczącej zmian klimatycznych)

Włącz uczniom filmik pt. *Nature Is Speaking – Julia Roberts is Mother Nature | Conservation International (CI)* – rozdaj im przy tym tekst z tłumaczeniem, aby każdy zrozumiał, o czym mówi głos natury:

*The project is co-financed by the Governments of Czechia, Hungary, Poland and Slovakia through Visegrad Grants from International Visegrad Fund. The mission of the fund is to advance ideas for sustainable regional cooperation in Central Europe
This project was made possible through Strategic Grant No. 22020071 from the International Visegrad Fund.*

The V4 Humanities Education for the Climate. Diagnoses – Best Practices – Recommendations [HEC]

Niektórzy nazywają mnie naturą. Inni nazywają mnie „Matką Naturą”. Jestem tu od ponad 4,5 miliarda lat. 22, 500 razy dłużej niż ty. Naprawdę nie potrzebuję ludzi. Ale ludzie mnie potrzebują. Tak, twoja przyszłość zależy ode mnie. Kiedy ja kwitnę, ty prosperujesz. Kiedy się chwieję, ty się chwiejesz. Albo gorzej. Ale jestem tu od eonów. Karmiłam gatunki lepsze od ciebie. I głodowałam gatunki większe od ciebie. To moje oceany. Moja ziemia. Moje płynące strumienie. Moje lasy. Wszyscy mogą cię zabrać. Lub cię zostawić. To, jak decydujesz się żyć każdego dnia, czy mnie dostrzegasz, czy lekceważysz, tak naprawdę nie ma dla mnie znaczenia. Jeden kierunek. Lub inny. Twoje działania zadecydują o twoim losie. Nie moje. Jestem naturą. Pójdę dalej. Jestem przygotowana na ewolucję. A ty jesteś?

Poproś o wynotowanie najważniejszego zwrotu – „Natura nie potrzebuje ludzi, to ludzie ją potrzebują”. Na tablicy napisz hasło „klimat”, poproś uczniów o skojarzenia z tym pojęciem. Spytaj także, czy wiedzą może, w jaki sposób to człowieka wpływa na klimat.

Następnie przedstaw uczniom kilka faktów o zmianach klimatycznych (najlepiej na slajdach w prezentacji), np. średnia temperatura Ziemi wzrosła już o ponad 1°C od czasów rewolucji przemysłowej, gwałtowny wzrost temperatury spowodowany jest działalnością człowieka (epoka antropocenu), według IPCC wzrost średniej temperatury na Ziemi o 2°C oznacza 50% szans na przekroczenie granic planetarnych, których naruszenie grozi destabilizacją planety. Kolejny slajd może dotyczyć tego, dlaczego zmiany klimatu to poważne zagrożenie (np. burze,

*The project is co-financed by the Governments of Czechia, Hungary, Poland and Slovakia through Visegrad Grants from International Visegrad Fund. The mission of the fund is to advance ideas for sustainable regional cooperation in Central Europe
This project was made possible through Strategic Grant No. 22020071 from the International Visegrad Fund.*

The V4 Humanities Education for the Climate. Diagnoses – Best Practices – Recommendations [HEC]

powodzie, fale upałów, susze, wichury, pożary, gwałtowne uderzenia mrozu, podnoszenie się poziomu mórz, straty ekonomiczne, migracje klimatyczne, głód na świecie), a jeszcze następny, dlaczego klimat się zmienia (spalanie przez człowieka paliw kopalnych, które powodują podwyższanie się średniej globalnej temperatury, powolna zmiana klimatu jest zjawiskiem naturalnym, i mimo że temperatura wahała się, natura miała czas na dostosowywanie się i ewolucję).

Podaj cytat: „Jesteśmy pierwszym pokoleniem, które zdaje sobie sprawę, że wyniszcza swoją planetę i ostatnim, które może z tym coś jeszcze zrobić”. Wyświetl zdjęcia z młodzieżowego strajku klimatycznego.

The project is co-financed by the Governments of Czechia, Hungary, Poland and Slovakia through Visegrad Grants from International Visegrad Fund. The mission of the fund is to advance ideas for sustainable regional cooperation in Central Europe. This project was made possible through Strategic Grant No. 22020071 from the International Visegrad Fund.

The V4 Humanities Education for the Climate. Diagnoses – Best Practices – Recommendations [HEC]

Następnie włącz filmik pt. *Trailer Punkt Krytyczny. Energia odNowa / The Tipping Point. Energy aNew.*

Powiedz, że ma on wydźwięk polityczny, ponieważ jest skierowany przeciwko polityce węglowej w Polsce. Spytaj uczniów, czy mają jakieś pomysły, na to jak szerzyć świadomość ekologiczną, np. u rodziców, znajomych, rówieśników – stwórzcie klasowy bank pomysłów. Opowiedz o Grecie Thunberg, która właśnie w takich sposób rozpoczęła działalność na rzecz walki ze zmianami klimatu. Jeżeli w propozycjach uczniów nie pojawił się pomysł literatury, to powiedz, że będąc na języku polskim naszym orężem są właśnie książki i za ich sprawą możemy rozmawiać o otaczającym nas świecie.

Część trzecia 10–15 minut (reportaż, sytuacja uchodźców, migracje klimatyczne)

Powiedz uczniom, że gatunkiem, który ma dużą moc, jeśli chodzi o poznawanie świata i mówienie za jego pomocą o współczesnych problemach, jest reportaż. „Jeśli po raz pierwszy korzystasz na lekcji z tekstu *non-fiction*, poświęć chwilę na wprowadzenie tego gatunku: zapytaj uczniów i uczennice, czy zetknęli się wcześniej z reportażem, z czym im się kojarzy,

*The project is co-financed by the Governments of Czechia, Hungary, Poland and Slovakia through Visegrad Grants from International Visegrad Fund. The mission of the fund is to advance ideas for sustainable regional cooperation in Central Europe
This project was made possible through Strategic Grant No. 22020071 from the International Visegrad Fund.*

The V4 Humanities Education for the Climate. Diagnoses – Best Practices – Recommendations [HEC]

co – według nich – oznacza „literatura faktu”? Wypracuj z uczniami i uczennicami (lub podaj) definicję reportażu – jeśli powstaje zespołowo, zadбай o to, żeby pojawiło się w niej to, co najistotniejsze:

- w reportażu opowiadamy o zdarzeniach, których autor był świadkiem lub których przebieg zna z relacji świadków lub innych źródeł;
- reportaż ma literacką formę: najwybitniejsi twórcy włączają do reportażu różnorodne formy narracji, np. opis, charakterystykę postaci, wywiad, dialog².

Następnie rozdaj uczniom karteczki samoprzylepne i poproś o zapisanie na nich jednej rzeczy, którą uratowaliby, gdyby musieli wyjść z domu, i już nigdy do niego nie wrócić. Zaznacz, że ma to być jakiś przedmiot materialny. Kiedy już będą gotowi, niech przykleją je na tablicy. Niech jedna chętna osoba odczyta propozycje uczniów.

Po tym zadaniu włącz uczniom filmik o uchodźcach. Wyłumacz uczniom, kim są uchodźcy³, i jakie mogą być przyczyny uchodźstwa. Powiedz, że jedną z nich są właśnie zmiany klimatyczne. Podkreśl także, że jednym z najbardziej dotkniętych przez zmiany klimatu kontynentów, będzie (i jest) Afryka. Wyłumacz uczniom, że kraje, które nie produkują praktycznie nic do atmosfery, będą najbardziej obciążone skutkami globalnego ocieplenia.

² M. Borowska, E. Stoecker, H. Zielińska, *Scenariusz 1. Lekarz żywych i martwych*, w: *Szkoła Równości. Temat lekcji: Wszyscy o wszystkim mało wiemy. Scenariusze lekcji z reportażami*, red. H. Zielińska, M. Dymowska, Warszawa 2016, s. 14.

³ Definicję uchodźcy można przytoczyć za Konwencją Genewską. Zob. *Konwencja dotycząca statusu uchodźców*, Genewa, 1951.

*The project is co-financed by the Governments of Czechia, Hungary, Poland and Slovakia through Visegrad Grants from International Visegrad Fund. The mission of the fund is to advance ideas for sustainable regional cooperation in Central Europe
This project was made possible through Strategic Grant No. 22020071 from the International Visegrad Fund.*

The V4 Humanities Education for the Climate. Diagnoses – Best Practices – Recommendations [HEC]

Wprowadź uczniów w następną część lekcji, jaką będzie praca z fragmentami reportaży – powiedz, że za chwilę usłyszą historię Iszy, która znajdowała się z obozie dla uchodźców i tam żyła. Jednak nieustający głód, spowodowany suszą, doprowadzał do coraz częstszego opuszczania przez tamtejszą ludność swoich miejsc zamieszkania.

Podziel uczniów na grupy, w których będą pracowali, podczas analizy fragmentów – 4 grupy: 2 grupy zajmą się reportażem *Wykluczeni*, 2 grupy *Miastem cierni*...

Część trzecia 30–45 minut (praca z tekstem)

Rozdaj uczniom fragmenty dwóch reportaży: *Wykluczonych* A. Domosławskiego (zał. 4.) oraz *Miasta cierni*... B. Rawlence'a (zał. 3.). Rozdaj także polecenia do obu tekstów:

Pytania do *Wykluczonych*:

1. Przed czym przestrzega papież Franciszek w encyklice *Laudatio si*?
2. Jakie skutki zmian klimatycznych dotknęły mieszkańców Sao Paulo?

*The project is co-financed by the Governments of Czechia, Hungary, Poland and Slovakia through Visegrad Grants from International Visegrad Fund. The mission of the fund is to advance ideas for sustainable regional cooperation in Central Europe
This project was made possible through Strategic Grant No. 22020071 from the International Visegrad Fund.*

The V4 Humanities Education for the Climate. Diagnoses – Best Practices – Recommendations [HEC]

3. Co było przyczyną susz w Sao Paulo? Jaką rolę odgrywają lasy w magazynowaniu wody?
4. Co może stać się przyczyną „wojen klimatycznych”?
5. Jakie działania na skalę globalną może podjąć ludzkość, aby ograniczyć zmiany klimatyczne?
6. Wy tłumaczcie pojęcie migrantów klimatycznych.

Pytania do *Miasta cierni*:

1. W jaki sposób zmiany klimatyczne są obecne w reportażu?
2. Opiszcie działalność organizacji Asz-Szabab.
3. W jaki sposób zmiany klimatyczne dotyczą zwierzęta?
4. W jaki sposób autor opisuje głód, którego doświadczają mieszkańcy Somalii?
5. Dlaczego Isza nie chciała opuścić obozu?
6. Podajcie definicję migrantów klimatycznych⁴.

Zacznij od odczytania fragmentu *Wykluczonych*, a jako drugi odczytaj fragment *Miasta cierni*... Powiedz uczniom, żeby w trakcie słuchania podkreślali informacje o głodzie, suszy, klimacie i uchodźstwie. Po przeczytaniu daj im czas, aby odpowiedzieli na podane pytania. Następnie niech każda grupa zaprezentuje efekty swojej pracy. Odnieś się do tego, co powiedzieli uczniowie i podsumuj lekcję. Możesz spytać, co było dla nich najważniejsze na tej lekcji, co z niej zapamiętają.

⁴ „Termin „migrant środowiskowy” używany jest w literaturze przedmiotu zamiennie z innymi terminami: „uchodźca ekologiczny”, „uchodźca klimatyczny”, „uchodźca zmuszony do migracji z powodów dewastacji środowiska”, „eko-uchodźca”, „osoba przesiedlona z powodów ekologicznych” (ang. *ecological refugee, climate refugee, forced environmental migrant, eco-refugee, ecologically displaced person*). Maciej Ząbek w książce *Uchodźcy w Afryce. Etnografia przemocy i cierpienia* pojęcie „uchodźstwo klimatyczne” odnosi tylko do uchodźstwa z powodów zmian klimatycznych w przeciwieństwie do „uchodźstwa środowiskowego” obejmującego inne, także środowiskowe przyczyny przymusowych przemieszczeń (2018, 133). Zgodnie z tym rozróżnieniem druga kategoria jest szersza.” – cytata za: M. Ochwat, *Klimat – konflikty, migracje. Scenariusze przyszłości*, „Postscriptum Polonistyczne”, nr 2, 2019, s. 54.

*The project is co-financed by the Governments of Czechia, Hungary, Poland and Slovakia through Visegrad Grants from International Visegrad Fund. The mission of the fund is to advance ideas for sustainable regional cooperation in Central Europe
This project was made possible through Strategic Grant No. 22020071 from the International Visegrad Fund.*

The V4 Humanities Education for the Climate. Diagnoses – Best Practices – Recommendations [HEC]

Załącznik 1.

*Niewolnictwo w Afryce w XIX w.*⁵

Niewolnik to inaczej osoba traktowana jak towar, który można sprzedać lub kupić. Najczęściej pozbawia się ją większości praw, którymi cieszą się ludzie wolni, a o jej losach i życiu decydują handlarze i panowie. Dziś niewolnictwo jest nielegalne, ale ma ono długą i straszną historię, która naznaczyła szczególnie dzieje kontynentu afrykańskiego.

W czasach, w których toczy się akcja *W pustyni i w puszczy*, niewolnictwo w Afryce było jeszcze powszechnie praktykowane. Dużą część ówczesnych łowców i handlarzy niewolnikami stanowili Afroarabowie, to znaczy islamska ludność północnej Afryki o pełnym lub częściowym arabskim pochodzeniu. Tradycja islamu dopuszcza niewolnictwo, ale tylko w przypadku, gdy niewolnik nie jest muzułmaninem, dlatego najczęściej handlowano ludźmi żyjącymi na obrzeżach państw islamskich i wyznającymi inne religie.

Afrykańskich niewolników sprzedawano kupcom z wielu zakątków świata. Europejczycy do XIX wieku corocznie kupowali dziesiątki tysięcy ludzi – głównie po to, aby osiedlać ich jako przymusowych pracowników w amerykańskich koloniach, gdzie byli wykorzystywani do pracy na ogromnych plantacjach bawełny czy trzciny cukrowej oraz w kopalniach. Wielu niewolników zostało także sprzedanych Arabom z Półwyspu Arabskiego, gdzie musieli służyć nie tylko jako robotnicy, ale także jako żołnierze. Kobiety i dziewczynki często zmuszono do poślubienia nowych panów i służby w gospodarstwach domowych. Taka przyszłość prawdopodobnie czekałaby Kalego i Meę, postaci uratowane przez Stasia.

Załącznik 2.

Tekst źródłowy *W pustyni i w puszczy* Henryk Sienkiewicz

Na widok białych dzieci rozlegały się i tu także nieprzyjemne okrzyki, ale motłoch nie groził im przynajmniej śmiercią. Może nie śmiał tego uczynić tuż pod bokiem Mahdiego, a może bardziej przywykł do widoku jeńców, których wszystkich przeniesiono zaraz po zdobyciu Chartumu do Omdurmanu. Staś i Nel widzieli jednak piekło na ziemi. Widzieli Europejczyków i Egipcjan bitych do krwi korbaczami, głodnych, spragnionych, zgiętych pod ciężarami, które kazano im przenosić, lub pod wiadrami z wodą. Widzieli kobiety i dzieci europejskie, niegdys

⁵ <http://sienkiewicz.promocjaksiazki.pl/karta/pdy89/> [dostęp: 10.09.2020].

The V4 Humanities Education for the Climate. Diagnoses – Best Practices – Recommendations [HEC]

wychowane w dostatku, obecnie żebrzące o garść durry lub skrawek suchego mięsa — okryte łachmanami, wychudłe, podobne do mar o szerniałych z nędzy twarzach i obłąkanym wzroku, w którym zastygło przerażenie i rozpacz. Widzieli, jak dzicz wybuchała na ich widok śmiechem, jak popychała je i biła. Na wszystkich ulicach i uliczkach nie brakło widoków, od których oczy odwracały się ze zgrozą i wstrętem. W Omdurmanie srożyła się w okropny sposób dyzenteria i tyfus, a przede wszystkim ospa. Chorzy, okryci wrzodami, leżeli u wejścia do chat, zarażając powietrze. Jeńcy dźwigali poobwijane w płótno trupy świeżo zmarłych, by je pochować w piasku za miastem, gdzie prawdziwym ich pogrzebem zajmowały się hieny. Nad miastem unosiło się stado sępów, od których skrzydeł padały na rozświecony piasek żałobne cienie. Staś widząc to wszystko pomyślał, że najlepiej i dla niego, i dla Nel byłoby jak najprędzej umrzeć.

Załącznik 3.

Tekst źródłowy *Miasto cierni. Największy obóz dla uchodźców Ben Rawlence*

Wielkie rzeki południowej Somalii, Dżuba i Uebi Szebeli, nigdy nie wysychają. Rzadko zdarzało się, żeby głód dotarł nawet tam, do położonego centralnie spichlerza kraju. Tam właśnie uciekali tradycyjnie ludzie w ciężkich czasach. Ale nawet wtedy, gdy rzeka zmieniała się w strumyk, ludzie z Asz-Szabab, nazywani przez miejscowych „rzecznymi baronami”, bo kontrolują stare włoskie śluzy regulujące przepływ wody do kanałów irygacyjnych, zamykali je, potrzebowali bowiem pieniędzy. Władanie ziemią i kontrola nad zbiorami były zarzewiem konfliktu od początku wojny domowej (...). W zmilitaryzowanym kapitalizmie, jakim jest somalijska gospodarka, zbieranie plonów i podatków, a także pomocy dostarczanej przez organizacje pozarządowe jest na terenach wiejskich głównym zajęciem milicji, w tym najnowszej, Asz-Szabab.

– Kiedy zboże dojrzeje, przychodzą oni – tłumaczy somalijski rolnik. – Przez cztery lata płaciłem podatki Asz-Szabab: jedna koza, dwie sztuki bydła, część moich zbiorów...

– Teraz nic mi już nie zostało – odpowiada inny. Asz-Szabab, która rozpaczliwie potrzebuje funduszy na wielką wojnę w mieście, zabiera za dużo. Rolników nie stać na nawadnianie, więc przez trzeci rok z rzędu zboża rosły niskie, karłowate, pokryte warstewką pyłu. Opłakiwali rolę, którą orali własnymi pazurami i która schła, unosiła się w niebo i zabarwiała je na brązowo. W pewnej wiosce matce wyschło mleko w piersiach i jej dziecko umarło. Ale w styczniu 2011 roku Isza miała jeszcze nadzieję (...).

W porze suchej pasterze gromadzą się jak ptaki wokół stawu i pochyłych palm ocieniających piaszczyste brzegi. Teraz tłum zbierał się przy studni i – jak słyszał jej mąż – ludzie mówili, że trzeba iść do Dadaab. Jednak Isza nie chciała odchodzić. Nie była to pierwsza susza, jaką widziała, i wedle niej – wcale nie najgorsza.

(...) Zwierzęta marniały, skóra opinała kości, były za słabe, żeby szukać wody i pożywienia, w końcu zaczęły padać. W górze krążyły sępy. Pustynię pokryły rozkładające się zwłoki, które wyschły na wiór, aż

*The project is co-financed by the Governments of Czechia, Hungary, Poland and Slovakia through Visegrad Grants from International Visegrad Fund. The mission of the fund is to advance ideas for sustainable regional cooperation in Central Europe
This project was made possible through Strategic Grant No. 22020071 from the International Visegrad Fund.*

The V4 Humanities Education for the Climate. Diagnoses – Best Practices – Recommendations [HEC]

zostawały z nich sterczące z piachu ku niebu palce żeber. Ceny na rynku w Rebay skoczyły w górę. Isza słyszała, że tak samo jest w innych miasteczkach. Pod koniec 2011 roku ceny podstawowych produktów wzrosły o osiemdziesiąt procent.

(...) W Rebay ci, których stada przeżyły, krążyli po buszu, szukając najkapszych śladów zieleni dla swoich kóz i wielbłądów. Codziennie musieli zapuszczać się dalej, a Asz-Szabab odbierała siłą pozostałe zwierzęta. Tylko deszcze rozpoczynającej się w marcu pory *gu* dzieliły teraz nadzieję od pewnej śmierci.

(...) Isza została w domu z pięciorgiem dzieci, karmiąc je wszystkim, co znalazła. Sąsiedzi dzielili się z nią bez słowa tym, co mieli – wszyscy znali sytuację. Raz dziennie szykowała posiłek, mieląc na żarnach sorgo na kaszę. Zdarzały się dni, gdy brakło nawet tego.

Przez ostatnie trzy lata głód spowszedniał. Isza przywykła do krwawiących dziąseł, stanu zapalnego kończyn, skurczów przy przełykaniu płynów i cierpienia, jakie sprawia pusty żołądek, kiedy trawi sam siebie. Umysł osiąga wówczas stan bezcielesnej jasności – być może zbliża się do Boga – a cały świat nabiera szklistego połysku. Isza świetnie zna ów stan letargu, kiedy mózg zamyka się, pragnienia zamierają, odchodzi w niebyt miłość między mężczyzną a kobietą. (...) głodny człowiek siada i płacze. Głód utrzymuje w przytomności, nie pozwala zasnąć. Mówi się, że umysł głodnego człowieka pogrąża się stopniowo w obłądnie (...) „Idzie na deszcz”, powtarzali sobie dla pocieszenia, choć ich zwierzęta nadal padały (...).

Załącznik 4.

Tekst źródłowy *Wykluczeni* Artur Domosławski

Wojny klimatyczne i nowa Zagłada

To niemal pewne: falę migracji 2015 roku będziemy wspominać z nostalgią, a dzisiejsze uniesienia polemiczne wydadzą się śmieszne, groteskowe. W przyszłości za szansę przyzwoitej egzystencji w świecie zniszczonym nie tylko wojnami, lecz także zmianami klimatycznymi, pod wielokrotnie większym naporem migrantów z terytoriów, na których nie da się żyć, oddamy bez mrugnięcia nasze swobody i uświęcone wartości.

Rozumie to już papież Franciszek: w encyklice *Laudato si* przestrzega przed niepohamowaną eksploatacją zasobów planety, która doprowadzi do samozagłady. Papież z Argentyny wie, o czym mówi, nie tylko od naukowców. W ostatnich latach w jego rodzinnym Buenos Aires dochodziło do protestów społecznych z powodu... upałów.

Wysokie temperatury w stolicy Argentyny, od grudnia do lutego, były zawsze mordercze, jednak od kilku lat dzieje się coś, co przekracza standardowe doświadczenie mieszkańców. Wysiada przeciążona sieć elektryczna – od klimatyzacji i domowych wiatraków, bez których nawet ludziom młodym i zdrowym trudno wytrzymać w pomieszczeniach. (...) Sao Paulo, największa metropolia Ameryki Południowej – dwadzieścia milionów

*The project is co-financed by the Governments of Czechia, Hungary, Poland and Slovakia through Visegrad Grants from International Visegrad Fund. The mission of the fund is to advance ideas for sustainable regional cooperation in Central Europe
This project was made possible through Strategic Grant No. 22020071 from the International Visegrad Fund.*

The V4 Humanities Education for the Climate. Diagnoses – Best Practices – Recommendations [HEC]

mieszkańców w mieście i ponad czterdzieści milionów w stanie – przeżywała niedawno kryzys wodny. Powód: trwająca przez kilka lat susza. Doszło do reglamentacji wody i wielogodzinnych przerw w jej dostawie. W niektórych restauracjach zaczęto podawać jedzenie na plastikowych talerzach, żeby nie marnować wody na zmywanie. Szpitale przygotowywały zapasy wody na czarną godzinę. (...) W fawelach łapanie deszczówki, polegające na rozstawianiu wiader i baniaków, prowadzi do wylęgania się moskitów, które przenoszą dengę. Liczba zachorowań na tę chorobę – za drugim razem bywa, że śmiertelną – wzrosła w ciągu roku trzykrotnie (dane z 2015 roku).

Kto wywołuje susze

Przyczyny kłopotów Sao Paulo z wodą badacze upatrują w zmianach klimatycznych, spowodowanych rabunkową wycinką oddalonych o ponad tysiąc kilometrów lasów deszczowych Amazonii. (...) Las deszczowy jest magazynem wody i jej dostarczycielem do atmosfery w postaci ogromnych ilości pary; badacze mówią o tak zwanych powietrznych rzekach parowych. (...) Przy obecnym tempie wycinki Amazonii – i tak zresztą spowolnionym w ostatnich latach – niektóre tereny dżungli zaczną około 2040 roku zamieniać się w sawannę (...). To może wywołać kolejne zmiany klimatu i nowe dramatyczne problemy. W ich centrum znajdzie się najbardziej życiodajne ze wszystkich bogactw: woda.

Wojny o wodę

(...) Organizacje humanitarne, także agendy ONZ, od lat biją na alarm, że blisko miliard ludzi na świecie nie ma dostępu do czystej wody, a ponad jedna trzecia (2,6 miliarda) żyje w złych warunkach sanitarnych. (...) Czy spełni się prognoza analityków Banku Światowego sprzed kilku lat, że już w 2025 roku dwie trzecie ludzkości będą cierpiały niedostatek czystej wody? Za dziesięć lat może nie będzie tak dramatycznie, ale za dwadzieścia, trzydzieści... pięćdziesiąt? (...) Czarne scenariusze z powodu niedoborów wody – i to na nieodległą przyszłość – układają się same. Na przykład zacznie spadać produkcja żywności; ergo: pojawią się konflikty o dostęp do źródeł wody zarówno między ludźmi żyjącymi z rolnictwa, jak też między mocarstwami. (...) Nie trzeba zresztą wybiegać w przyszłość. Wojna domowa w Syrii, która do początku 2016 roku pochłonęła ponad dwieście tysięcy ofiar, a według niektórych szacunków nawet trzysta, również ma w tle zmiany klimatyczne (...).

Komu dzwoni dzwonek

Północ i Południe spierają się na kolejnych szczytach klimatycznych o stopień ograniczenia emisji gazów cieplarnianych – głównego winowajcę zmian klimatycznych. Bogata Północ oskarża rozwijające się kraje Południa, głównie Chiny i Indie, o niechęć do samoograniczeń. Słusznie. Południe wytyka Północy dług ekologiczny, to jest dwieście pięćdziesiąt lat nieskrępowanej eksploatacji surowców i produkcji, które przyniosły bogatym krajom dzisiejszy poziom życia, a całej Ziemi gigantyczne zanieczyszczenie gleb, wód i powietrza oraz efekt cieplarniany. Również słusznie. (...)

*The project is co-financed by the Governments of Czechia, Hungary, Poland and Slovakia through Visegrad Grants from International Visegrad Fund. The mission of the fund is to advance ideas for sustainable regional cooperation in Central Europe
This project was made possible through Strategic Grant No. 22020071 from the International Visegrad Fund.*